

16. KOLORDU KOMUTANI MİRALAY MUSTAFA KEMAL BEY'İN EDİRNE GÜNLERİ (28 OCAK 1916-11 MART 1916)*

EDİRNE DAYS OF MIRALAY MUSTAFA KEMAL BEY COMMANDER OF
THE 16TH CORPS (JANUARY 28, 1916-MARCH 11, 1916)

Oral ATEŞ**, Recep BÜYÜKTOLU***

Geliş Tarihi/Received:30.08.2024

Kabul Tarihi/Accepted:26.11.2024

ATEŞ, Oral-BÜYÜKTOLU, Recep, (2025), "16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri (28 ocak 1916-11 mart 1916)", Belgi Dergisi, S.29, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2025/1, ss. 1-22.

Öz

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı coğrafyasında şiddetli muharebeler yaşanmış, stratejik açıdan önemli cephe açılmıştır. Bu stratejik cephelerden biri olan Çanakkale Cephesi'nde önemli zaferler elde edilmesinde büyük rol oynayan Miralay Mustafa Kemal Bey, Çanakkale Cephesi'nin kapanmasından sonra 11'inci ve 12'nci Tümenlerden teşkil edilmiş 16'ncı Kolordu Komutanı olarak Edirne'ye görevlendirilmiştir. Edirne'ye ilk gelişinde Anafartalar Kahramanı pankartlarıyla coşkulu bir şekilde karşılanan Miralay Mustafa Kemal Bey, o güne kadar ilk defa bu kadar büyük bir insan seliyle karşılaşmıştır. Böyle bir coşku ve heyecan içinde yapılan bu karşılama töreni, halkın Conkbayırı ve Anafartalar muharebelerini kazanan Miralay Mustafa Kemal Bey'e beslediği şükran ve minnet duygularının bir yansıması olmuştur. Katıldığı davetler, yaptığı ziyaretler ve konferanslarla düşüncelerini halka aktarma fırsatını bulmuştur. Çanakkale Cephesi'nde ve öncesinde muharebelerde edindiği tecrübeleri birliklerine yaptırdığı harp oyunları ve eğitimlerle aktarmış, onları yeni verilecek görevlere hazırlamıştır. 16'ncı Kolordu Komutanı olarak, taktik sahada uygulanacak hareket tarzlarını, verilen emirlerin nasıl ve neleri kapsaması gerektiğini astlarına öğretmiştir. Yaptığı günlük ve haftalık eğitim programları ile birliklerini üst komutanlık denetlemelerine hazırlamış, onlarla yakından ilgilenmiştir. Miralay Mustafa Kemal Bey, gün içinde birliklerin eğitimlerini denetlerken, gece eğitimlerinde genellikle harp oyunlarına katılmıştır. Harp oyunu esnasında astlarının taktik bilgi seviyelerini ölçme fırsatını yakalamış, onları daha yakından tanıma imkânı bulmuştur. Yapılan literatür taramasında Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne'de geçen 43 günlük süredeki faaliyetlerine ilişkin yapılan çalışmaların çok kısıtlı ve yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmayla Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne'de 16'ncı Kolordu Komutanlığı yaptığı esnadaki askerî faaliyetleri, birlikleri yaptığı denetlemeler ve eğitim programları, halkla bütünleşmesi ve sivil faaliyetleri incelenerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bugüne kadar gün yüzüne çıkarılmayan bazı konuların açığa çıkarılmasına katkı yapması da çalışmayı ayrıca önemli kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Edirne, Harp Oyunu, Miralay Mustafa Kemal, 16'nci Kolordu.*

*Bu makale, *Kafkas Cephesi'nde 16'nci Kolordu Komutanlığı ve Mustafa Kemal Paşa* adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmaya yazarlar eşit oranda katkı yapmışlardır.

**Dr, MSÜ Kara Astsubay Meslek Yüksek Okulu, oralates67@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-6197-0890>).

***Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, recepbuyuktolu@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-6197-0890000-001-6140-7398>).

Abstract

During the First World War, fierce battles were fought in the Ottoman geography, and strategically important fronts were opened. Miralay Mustafa Kemal Bey, who played a major role in achieving important victories on the Çanakkale Front, one of these strategic fronts, was assigned to Edirne as the Commander of the 16th Corps, which was formed from the 11th and 12th Divisions, after the closure of the Çanakkale Front. Miralay Mustafa Kemal Bey, who was enthusiastically welcomed with the banners of the Hero of Anafartalar on his first arrival in Edirne, was greeted by such a large flood of people for the first time until that day. This welcoming ceremony, which was held with such enthusiasm and excitement, reflected the gratitude of the people to Miralay Mustafa Kemal Bey, who won the battles of Conkbayırı and Anafartalar. He had the opportunity to convey his thoughts to the public through invitations, visits and conferences. He transferred the experiences he gained in the battles on and before the Çanakkale Front to his troops through war games and trainings, and prepared them for the new tasks to be assigned. As the Commander of the 16th Corps, he taught his commanders the courses of action to be applied in the tactical field and how and what the orders given should cover. With his daily and weekly training programs, he prepared his troops for the inspections of the higher command and took a close interest in them. While Miralay Mustafa Kemal Bey supervised the training of the units during the day, he usually participated in war games during night training. During the war games, he had the opportunity to measure the level of tactical knowledge of his subordinates and got to know them more closely. In the literature review, it was determined that the studies on the activities of Miralay Mustafa Kemal Bey during his 43-day period in Edirne were very limited and insufficient. With this study, it is aimed to contribute to the literature by examining Miralay Mustafa Kemal Bey's military activities during his command of the 16th Corps in Edirne, his inspections of the troops and training programs, his integration with the public and his civilian activities. The fact that it contributes to the disclosure of some issues that have not been brought to light until today has also made the study important.

Keywords: *Edirne, War Game, Miralay Mustafa Kemal, 16th Corps.*

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri (28 ocak 1916-11 mart 1916)

Giriş

Yarbay Mustafa Kemal Bey, Tekirdağ'dan 19'uncu Tümen Komutanı¹ olarak Çanakkale Cephesi'ne 24 Şubat 1915 tarihinde gelmiş, "Maydos Mıntıka Komutanlığı"² görevinin ardından birkaç birlik daha emrine verilerek "Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı" yapmıştır.³ Bu muharebelerde Yarbay Mustafa Kemal Bey, en üst seviyede inisiyatif kullanmış, Conkbayırı'nda düşmana geçit vermemiş ve muharebelerin seyrinde çok büyük yararlılık göstermiştir.⁴ Yarbay Mustafa Kemal Bey, 1 Haziran 1915 tarihinde Miralaylığa (Albay) terfi etmiştir.⁵ 5'inci Ordu Komutanlığı, Ağustos ayında birliklerinin yeniden düzenlemesini yaparak "Anafartalar Grubu Komutanlığı" ismiyle bir grup komutanlığı oluşturmuş, Grup Komutanı olarak da 7 Ağustos 1915'te Miralay Fevzi Bey⁶ atanmıştır.⁷ Bu atamanın akabinde, 5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders tarafından emredilen 7-8 Ağustos günü emredilen taarruz harekâtı yapılamadığından Miralay Fevzi Bey görevden alınmış ve 16'ncı Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey 8 Ağustos'ta Anafartalar Grup Komutanı olarak atanmıştır.⁸ Miralay Mustafa Kemal Bey, aynı günün gecesinde karargâhının olduğu mevkiye gelerek görevine başlamıştır.⁹ Göreve başlamasının ardından emir komutası altındaki birliklerle büyük kahramanlıklar göstermiş ve düşman kuvvetlere ağır kayıplar verdirmiştir. Bu kazandığı zaferle yalnız İstanbul'un değil, Trakya bölgesi başta olmak üzere bütün memleketin işgal edilmesini önlemiştir.¹⁰

¹ Miralay Mustafa Kemal Bey, 2-24 Şubat 1915 tarihleri arasında 19'uncu Tümen Komutanı olarak Yarbay rütbesiyle 22 gün Tekirdağ'da kalmıştır. Burada Edirne'deki gibi birliklerini verecek görevlere hazırlamıştır. Tekirdağ'da olduğu süre boyunca birliklerinin personel tayinleri, eğitimi, disiplini ile yakından ilgilenmiş, onlara tatbikatlar yaptırmıştır. Bunu yanında personelinin teçhizat eksikliklerini gidermeye gayret göstermiştir. Bkz. Murat Karataş, "Birinci Dünya Savaşı'nda 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanı Mustafa Kemal (Atatürk) ve Tekirdağ'da Yarçesme Barakaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 40,Sayı 109, Mayıs 2024, s. 1-33.

² Celal Erikan, Komutan Atatürk Cilt I-II, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 104.

³ 3'üncü Kolordu Komutanı Esat (Bülkat) Paşa, "resmî olmayan bir mevkiye" Yarbay Mustafa Kemal Bey'i uygun görmesiyle "Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı" olarak görevlendirmiştir. Bu husus cepheye yazışmalara da yansımıştır. Bkz. Murat Karataş, "Uydurma mı? Çanakkale'de "Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı" Meselesi", *Anafarta Dergisi*, Sayı 1,Kış 2018, s. 6-13.;Hülya Toker, Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla), Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (Atase) Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014, s. 4.; Yarbay Mustafa Kemal Bey'in bu görevi bazı kaynaklarda Arıburnu Bölge Komutanlığı olarak belirtilmiştir. Bkz. Erikan, a.g.e., s. 112.

⁴ İsmail Bilgin, "Maydos Mıntıka Komutanı: Kurmay Yarbay Mustafa Kemal ve Cephedeki Görev Süresi, Cepheden Ayrılışı", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi, Yıl 13, Bahar 2015, s. 78.

⁵ Enver Paşa Mustafa Kemal Bey'e hitaben "Yeni rütbenizi tebrik ederim. Bu terfi, görmekte olduğunuz büyük ve fedakarane hizmetlerinize karşılık bir mükâfat değil, ancak, memleketeye daha mühim ve ordumuza daha kıymetli, hizmetler görebilecek mevkilere erişmek için, geçilmesi gereken bir basamaktır." tebrik telgrafi göndermiştir. Bkz. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçılı Atatürk Günlüğü*, 2. Basım, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007, s. 50.

⁶ Ahmet Fevzi Bey'in esas adı Ahmet Feyzullah Tümay'dır. Arşiv belgelerinde ve bazı kaynaklarda Fevzi, Feyzullah veya Fevzi Bey olarak geçmektedir. Geniş bilgi için Bkz. Toker, a.g.e., s. 35-36.

⁷ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 88.

⁸ Toker, a.g.e., s. 6. ; Miralay Mustafa Kemal Bey'in önce 15'nci Kolordu Komutanı olarak 28 Temmuz 1915 tarihinde ataması yapılmış, ancak fiilen bu görevi yaptığına dair bir belge tespit edilememiştir. Bkz. BOA, İ.HB., 171-43.; Atama emrinde "15'nci Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in 16'nci Kolordu Kumandanlığına tayini..." ifadesi yer almaktadır. BOA, BEO, 4370-327705. Cevat Abbas Güler hatıratlarında "... Aklımda kaldığına göre otuz-kırk gün saklanan ve belki de kaçırmalarıyla bildirilen bir padişah emri görmüştük. Bu iradede 19.Fırka Kumandanı Mustafa Kemal'in Arıburnu'nda kolordu kumandanı olduğu bildiriyordu. Hâlbuki tebliğ Anafartalar Grubunda oluyordu." Bu tebliğin muhtemelen 15'inci Kolordu Komutanı atanması ile ilgili olabileceği değerlendirilmektedir. Bkz. Cevat Abbas Güler, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Güler Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, Der.:Turgut Güler, 4.Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s. 211.

⁹ İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaş Günlüğü*, Yay.Haz.: İzzettin Çalışlar, İsmet Görgülü, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 148.

¹⁰ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Yay.Haz.: Oğuzhan Dalkıran, Yeniden Grup Matbaacılık, Ankara, 2008, s. 115.

19 Şubat 1915 tarihinde başlayan muharebelerle Çanakkale Boğazı'nı denizden ve karadan geçemeyen İtilaf Devletleri, 23 Kasım 1915 tarihinde aldıkları kararla birliklerini cepheden tahliye etmeye karar vermiş, Arıburnu ve Anafartalar mevkiinde bulunan birliklerinin tahliye edildiğini gizlemek için Seddülbahir mevkiinde tahkimat ve savunma düzenlerini korumaya devam etmiştir. İtilaf Devletleri birliklerini kademeli olarak geri çekerken, muharebe alanında Türk ordusunu havadan ve denizden ateş altında tutmayı devamlı sürdürmüştür. İtilaf Devletleri 20 Aralık 1915 tarihi itibarıyla Anafartalar ile Arıburnu bölgelerinden, 9 Ocak 1916'da ise Seddülbahir'den tamamen çekilmiştir.¹¹

Liman von Sanders, 27 Kasım 1915'te yayımladığı bir emirle İngiliz kuvvetlerin geri çekilmeye yönelik hazırlıklar yaptıklarını, birliklerin düşmanın keşif ve gözetleme faaliyetlerine çok dikkat etmelerini, İngilizlerin bu yarımadaı "ya ölerek ya da esir edilerek terk etmeleri" gerektiğini birliklerine bildirmiştir.¹² Miralay Mustafa Kemal Bey, Ordu Komutanlığı tarafından yayınlanan emirde alınması istenen tedbirlerin kâfi gelmeyeceğini, Anafartalar Grup Komutanı olarak iki kolordu bölgesinde birer taburla cebri keşif yapılmasını teklif etmiştir. Bu teklifi Ordu Komutanlığı tarafından kabul görmemiştir.¹³ İtilaf Devletleri'nin hiçbir kayba uğramadan birliklerini cepheden tahliye etmelerine razı olmayan Miralay Mustafa Kemal Bey, rahatsızlığının da artmasıyla bir ay süreli istirahatli olarak 10 Aralık 1915 tarihinden cepheden ayrılmıştır.¹⁴

Çanakkale Muharebeleri süresince yapılan stratejik ve taktik hatalar, binlerce askerin zayi olmasına neden olmuştur.¹⁵ Liman von Sanders'in, Miralay Mustafa Kemal Bey'in taarruz teklifine karşı, önemsiz bir iş için kuvvet kullanmak istiyormuş gibi "bir tek nefer israf edemeyiz" şeklinde cevap vermesi ve bu teklifi kabul etmemesinin çok düşündürücü olduğu söylenebilir. Sanki bir an önce İngilizler cepheden çekilsin ve savaş sona ersin gibi bir düşüncede de olmuş olabilir. Şöyle ki; 9 Ocak 1916 tarihinde İngilizlerin Gelibolu Yarımadası'nı boşaltmasıyla ilgili olarak Başkomutanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgraf şu şekildedir; "Tanrı'ya şükür Gelibolu Yarımadası tamamen düşmandan temizlenmiştir. Diğer ayrıntılar ayrıca sunulacaktır."¹⁶ İtilaf Devletleri'nin zayıtsız cepheyi tahliye etmesinin olumsuz başka bir tarafı da İngilizlerin tahliye ettikleri birliklerini Suriye ve Sina bölgelerine kaydırmış olmalarıdır.¹⁷

Çanakkale Cephesi'nde İtilaf Devletleri'nin tahliyesiyle Başkomutanlık Vekâleti'nden gelen bir emirle, cephede görev alan 17 tûmenden 9'unun ivedi olarak Trakya bölgesine

¹¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)*, V.Cilt, III. Kitap, Atase Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012, s. 449-461.

¹² Tekşüt ve Ökse, a.g.e., s. 438.; Ek-18.

¹³ Miralay Mustafa Kemal Bey, İngilizlere büyük oranda bir zayıt verdirilmesi veya onların esir edilmesi için uygulanacak hareket tarzını bir ay önceden planlamaya başlamış ve birliklerine 27 Ekim 1915 tarihinde taarruza hazır olmalarını istemiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Buğra Terzi, "Anafartalar'da Miralay Mustafa Kemal Bey'in İngilizleri Denize Dökme Planı", *Anafarta Dergisi*, Sayı 24, Sonbahar 2024, s. 50-60.

¹⁴ Bu ayrılışın sebebinin sadece sağlık sebebi ile olmadığı yönünde ayrıntılı bilgi için Bkz. Oral Ateş, *Kafkas Cephesi'nde 16'ncı Kolordu Komutanlığı ve Mustafa Kemal Paşa*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, 2023, s. 33-56.

¹⁵ Çanakkale Muharebeleri'nin başlamasından 24 Kasım 1915'e kadar geçen zaman içinde Türk ordusunun zayıtı; 566'sı subay, 54.141'i er toplam 54.707 şehit; 957'si subay, 88.839'u er toplam 89.796 yaralı; kayıp, esir, hastanede ölen, hava değişimi alanlar ile birlikte toplam 181.184'e ulaşmıştır. 5'inci Ordu Komutanlığı'nın 1915 yılının sonuna doğru Başkomutanlık Vekâleti'ne sunduğu zayıt raporlarından derlenen miktarlara göre Türklerin zayıtı, 57.370'i şehit olmak üzere toplam olarak 213.882 olarak tespit edilmiştir. Bkz. Tekşüt ve Ökse, a.g.e., s. 466.; İbrahim Yıldırım, "Çanakkale Muharebelerinde Zayıt ve Zehirli-Boğucu Gaz Kullanılması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, Elazığ, 2016, s.273.

¹⁶ Tekşüt ve Ökse, a.g.e., s. 462.

¹⁷ Erikan, a.g.e., s. 157.; Tekşüt ve Ökse, a.g.e., s. 457.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri (28 Ocak 1916-11 mart 1916)

yola çıkarılması emredilmiştir.¹⁸ Bunun üzerine Liman von Sanders, 9 Ocak'ta verdiği bir emirle, Çanakkale harekât alanının savunma düzenini ve bu alanda bulunacak birlikleri, Trakya bölgesinde yapılacak teşkilatlanmayı bildirmiştir.¹⁹ Trakya'ya intikal edecek tümenlere yeni görevler verileceğini, Gelibolu bölgesinde kalacak birliklerin ise görevlerine devam edeceğini belirtmiştir. 11 ve 12'nci Tümenlerden oluşan 16'ncı Kolordu'nun ise Miralay Hans Kannengiesser emir komutasında Edirne'ye intikal edeceği emredilmiştir.²⁰ 9 Ocak tarihinde Gelibolu'dan intikaline başlayan 11'nci Tümen, 20 Ocak'ta, 17 Ocak'ta intikaline başlayan 12'nci Tümen ise 28 Ocak 1916 tarihinde Edirne'ye ulaşmıştır.²¹

A. Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne'de 16'nci Kolordu Komutanlığına Katılması ve Karşılanması

Miralay Mustafa Kemal Bey, askerlik hayatı boyunca Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde görev yapmıştır. Bu bölgelerden biri de Edirne olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Çanakkale Cephesi'nde görev alan ve adı bu cephedeki başarılarıyla tüm dünyaya "*Anafartalar Kahramanı*" olarak duyurulan Miralay Mustafa Kemal Bey'in halkla ilk bütünleştiği ve yakın temas kurduğu ilk yer Edirne'dir.

Miralay Mustafa Kemal Bey, 10 Aralık 1915 tarihinde Çanakkale Cephesi'nden ayrılarak bir gemi ile İstanbul'a dönmüştür.²² Beşiktaş'ta annesi ve kız kardeşiyle vakit geçirmiştir.²³ İstanbul'da Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa ve Hariciye Nazırı Halil Bey ile memleketin içinde bulunduğu durum ve alınması gereken tedbirlerin neler olduğuna dair görüşmelerde bulunmuştur.²⁴ Bu karşılıklı görüşmelerden sonra Harbiye Nezareti'nden Sofya'ya gitmek için izin istemiş ve 04 Ocak 1916'da izin talebi olumlu karşılanmıştır.²⁵

Miralay Mustafa Kemal Bey 6 Haziran 1915'de Hilda Christianus'a vatani sükûnete kavuşturduktan sonra Sofya'ya geleceğini Çanakkale Muharebeleri sırasında yazdığı bir mektup da belirtmiştir.²⁶ Onun Sofya'ya gidişi eski dost ve arkadaşlarını ziyaret ve dinlenme amaçlı olduğu ifade edilebilir.²⁷ Sofya'ya gitmek için İstanbul'dan ayrılırken yaveri Cevat Abbas Bey'in, "*siz Sofya'da bulunduğunuz esnada Başkumandanlıktan bir vazife alıp almayacağınızı sorarlarsa nasıl bir cevap vermesi*" gerektiğine dair sorusuna karşılık Miralay Mustafa Kemal Bey, "*Vatanım Tehlikede! En ufak bir müfreze kumandanlığı verilerse kabul edeceğimi söylersin*" cümleleriyle ifade ederek 11 Ocak 1916 tarihinde İstanbul'dan

¹⁸ Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2020, s. 515.; Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, (Çev.:Eşref Bengi Özbilen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2019, s. 140.

¹⁹ Tekşüt ve Ökse, a.g.e., s. 462.; Kroki-56.

²⁰ Hans Kannengiesser, *Çanakkale'de Türklerle Beraber Bir Alman Albayın Gözünden Çanakkale*, Çev.:Mehmet Serez, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 265.

²¹ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 25, Fih. 1.; Dos. 19, Fih. 2-8;8-4.

²² Çalışlar, a.g.e., s. 161.; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal Atatürk Birinci Cilt 1881-1919*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 273.

²³ Aydemir, a.g.e., s. 275.; Lord Kinross, *Atatürk - Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Akdeniz Yayıncılık, 13. Basım, İstanbul, 2002, s. 127.

²⁴ Kocatürk, a.g.e., s. 68.

²⁵ BOA, DH. EUM. SSM, 3-52.

²⁶ İpek Çalışlar, *Mustafa Kemal Atatürk Mücadelesi ve Özel Hayatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 148.

²⁷ Ayhan Tunca, *1905'ten 1930'a O yıllar...Olaylar ve Edirne'den Gazi Mustafa Kemal Atatürk Geçti*, Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları No.19, Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, Edirne, 2013, s. 279.;Gürer, a.g.e., s. 163.; Kinross, a.g.e., s. 128.

ayrılmıştır.²⁸ Cevat Abbas Bey birkaç gün sonra Başkomutanlık Vekâleti'nce çağrılmış ve Miralay Mustafa Kemal Bey'e 16'ncı Kolordu Komutanlığı görevinin verileceğini, onun bu görevi kabul edip etmeyeceğinin sorulması istenmiştir. Cevat Abbas Bey de Miralay Mustafa Kemal Bey'in bu görevi kabul edeceğini Başkomutanlık Vekâleti'ne bildirmesinin ardından Miralay Mustafa Kemal Bey, 16'ncı Kolordu Komutanlığı'na tayin edilmiştir. Bu tebliğ, Cevat Abbas Bey tarafından 16 Ocak 1916'da Sofya'ya Miralay Mustafa Kemal Bey'e telgrafla bildirilmiştir.²⁹ Miralay Mustafa Kemal Bey'in 19 Ağustos 1915'de tayinin yapıldığı ancak fiilen gerçekleşmediği 16'ncı Kolordu Komutanlığı bu şekilde başlamıştır.

16'ncı Kolordu Komutanı olarak görevlendirildiğini öğrenen Miralay Mustafa Kemal Bey, 17 Ocak 1916 tarihinde Sofya'dan İstanbul'a dönmüş ve birkaç gün İstanbul'da kaldıktan sonra trenle 27 Ocak 1916 tarihinde Edirne'ye doğru yola çıkmıştır.³⁰ İstanbul'dan trenle Karaağaç'a 27 Ocak 1916 tarihinde akşamüzeri ulaşmıştır. Tren Gar'ında vali, belediye başkanı, polis müdürü ve daha birçok bürokrat tarafından karşılanmıştır.³¹ Karşılamada, Miralay Mustafa Kemal Bey'in beyaz atına Öğretmen Okulu'ndan liseli iki genç çelenk takmıştır. Onun geçtiği yolların her iki tarafını da halk ve öğrenciler doldurmuştur.³² Tunca Köprüsü yakınlarında merasim birliği ile de karşılanmıştır.³³ Miralay Hans Kannengiesser de 27 Ocak 1916'de akşamüzeri 16'ncı Kolordu Komutanlığı görevini devir ederek trenle İstanbul'a dönmüştür.³⁴ Miralay Mustafa Kemal Bey, 16'ncı Kolordu Komutanı olarak emir komutayı devralmış ve aynı gün vali konağına yerleşmiştir.³⁵

28 Ocak 1916 tarihinde Edirne halkı, Miralay Mustafa Kemal Bey'i karşılamak üzere Erkan-ı Harp Reisi İzzettin Bey'in de gayretleriyle hazırlık yapmıştır. Bu karşılama esnasında Miralay Mustafa Kemal Bey, yıllar süren muharebe meydanlarındaki görevlerinden sonra ilk defa halkla yakın temas kurmuştur.³⁶ Öğle vakti sivil erkân ve 11'inci Tümen'in subaylarıyla beraber vali konağında toplanılmış, müteakiben Sultan Selim Camii'nde Cuma namazı kılınmıştır.³⁷ Halk tarafından namazdan sonra yapılan karşılamayı İ. Hakkı Sunata günlüğünde şu şekilde ifade etmiştir:

"(...) Öğleden sonra, elimizden geldiği kadar intizam içinde başta kolordu ve tümen kumandanları olmak üzere büyük bir ahenkle, İstanbul yolundan Edirne'ye girmeye başladık. Şehir bayraklarla donanmış, halk yollara dökülmüş alkışlar, çiçekler, yaşa sesleri şehrin giriş yerinden merkezine

²⁸ Yücel Özkaya, Mehmet Saray, Mustafa Balcıoğlu ve Cezmi Eraslan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı*, Haz.: Hüseyin Tosun, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s. 93.; Miralay Mustafa Kemal Bey'in bu seyahati ile ilgili Cevat Abbas Bey'in hatıratında kesin bir tarih belirtilmemiştir. Gürer, a.g.e., s. 163.; Utkan Kocatürk ise Sofya'ya gidiş tarihini 12 veya 13 Ocak 1916 olarak belirtmiştir. Kocatürk, a.g.e., s. 69.; İzzettin Bey, günlüğünde 5 Ocak 1916 tarihinde Miralay Mustafa Kemal Bey'in bir hafta sonra Sofya'ya gideceğini belirtmiştir. Çalışlar, a.g.e., s. 168.

²⁹ Gürer, a.g.e., s. 164.

³⁰ Çalışlar, a.g.e., s. 180.; Kocatürk, a.g.e., s. 69.; Gürer, a.g.e., s. 164.

³¹ Çalışlar, a.g.e., s. 183.

³² Tunca, *1905'ten 1930'a O yıllar... Olaylar ve Edirne'den Gazi Mustafa Kemal Atatürk Geçti*, s. 296.

³³ Ayhan Tunca, *1909, 1913, 1916, 1930 Notları ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk Edirne'de*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 120.

³⁴ Kannengiesser, a.g.e., s. 265.; Çalışlar, a.g.e., s. 182.; Tunca, 1909, 1913, 1916, 1930 Notları ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk Edirne'de, s. 122.

³⁵ ATASE Arşivi, BDH Kls.4434, Dos.19, Fih. 2-8.; Austin Bay, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu Dahi Generalden Liderlik Üzerine Dersler*, Çev.: Fethi Aytuna, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2013, s. 145.

³⁶ Vamık D. Volkan-Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk Yaşamı ve İç Dünyası*, 5. Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 136.; Tunca, *1905'ten 1930'a O yıllar... Olaylar ve Edirne'den Gazi Mustafa Kemal Atatürk Geçti*, s. 280.

³⁷ Çalışlar, a.g.e., s. 183.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri
(28 ocak 1916-11 mart 1916)

kadar devam etti. Mevsimi olmadığı halde birçok çiçekler atılıyordu askerin üzerine. Benim kucağıma bile koca bir demet çiçek kondurmuşlardı... Her tarafta alkış diyebilirim ki Edirne'de evde oturan hiç kimse kalmamış hepsi yollarda... Bunda hükümetin bir zorlaması oldu mu, diye aklıma gelmedi değil. Fakat bakıyorum bu alkışlar samimi gibi geliyordu bana.”³⁸

İzzettin Bey ise bu karşılamayı şu ifadelerle aktarmıştır:

“(…) Yollar hıncahınç ahaliyle dolmuş, bütün mektepler mahalli mahsuzlarına ahzı mevki etmişlerdi. Şehir serapa donanmış, müteaddit takı zaferler yapılmıştı. Biri “Yaşasın Arıburnu ve Anafartalar Kahramanları” diğeri “Yaşasın Arıburnu ve Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Bey” yazılı levhalar asılmıştı... Edirne eşrafı, vilayet erkânı, konsoloslar hep oradaydılar... Bütün şehir, heyecan ve coşkulu sevinçle karşıladı. Çiçekler, buketler takdim ettiler. Alkışlar, her türlü nümayişler, tezahürat, her türlü tasavvurun üstündeydi(…)”³⁹

Miralay Mustafa Kemal Bey, 2 saate yakın süren bu karşılama merasiminin üzerinden çok geçmeden “Anafartalar Kahramanı” adıyla anılmaya başlamış ve şöhreti yaygınlaşmıştır.⁴⁰ Dönemin şair ve yazarları onun Çanakkale Cephesi'ndeki başarılarını aktaran yazılar ve şiirler yazmış, adının daha fazla duyulmasını sağlamıştır.⁴¹ İstanbul'da ise övgüler Padişah, Enver ve Esat Paşalar üzerinde toplanmıştır. Dolayısıyla başkent İstanbul halkı, Miralay Mustafa Kemal Bey'in Çanakkale Cephesi'ndeki başarılarından pek haberdar olmamıştır.⁴²

B. Miralay Mustafa Kemal Bey'in Askerî Faaliyetleri

16'ncı Kolordu Komutanlığı, Sarayıcı mevkiindeki askerî kışlalara yerleşmiş ve eğitimlerini bu kışlalarda yapmıştır. Kolordu karargâhı ise Müşirlik Dairesine yerleşmiş ve Miralay Mustafa Kemal Bey faaliyetlerini bu binada sürdürmüştür.⁴³ O yaptığı ilk kontrolde birliklerindeki personelin eğitim seviyesinin yetersiz, teçhizatlarının eksik olduğunu, diğer malzemelerinin ise bakım ve onarımının yapılması gerektiğini tespit etmiştir. Miralay Mustafa Kemal Bey, bir an önce birliklerinin hazır olması için eksiklikleri giderecek bir planlamaya yapmaya başlamıştır.⁴⁴ Kolordu'dan bir emir yayınlayarak tüm personelin ayakkabı ve elbiselerinin tam olmasını, hayvanların koşum takımlarının onarımına öncelik verilmesini ve her malzemenin bakım onarımlarını yaptırılmalarını emretmiştir.⁴⁵

5'inci Ordu Komutanı Liman von Sanders, 29 Ocak 1916 tarihinde Lüleburgaz'dan yola çıkmış, 16'ncı Kolordu Komutanlığı'nın durumunu ve eğitim seviyesini denetlemek amacıyla Edirne'ye gelmiştir. Miralay Mustafa Kemal Bey ile beraber 30 Ocak'ta 11'inci Tümen'i, 31 Ocak'ta ise 12'nci Tümen'i denetlemiştir. Birliklerin eğitim ve savaşa hazırlık

³⁸ İ.Hakkı Günata, *Gelibolu'dan Kafkaslara 1.Dünya Savaşı Anıları*, Yay. Haz.: Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, Sena Ofset, İstanbul, 2018, s. 211.

³⁹ Çalışlar, a.g.e., s. 183.

⁴⁰ Tunca, 1909, 1913, 1916, 1930 Notları ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk Edirne'de, s. 122.

⁴¹ 1915 yılında Mehmet Emin Yurdakul'un Ordunun Destanı başlıklı kitabında “Ey Mustafa Kemallerin Aziz Yurdu” dizeleriyle Miralay Mustafa Kemal Bey'in ismini yüceltmıştır. H. Cemal isimli bir subay “Ulu Cenk” isimli kitabında “Anafartalar Muharebeleri Komutanı Mustafa Kemal Bey, yarın ki Harbiye Nazırımız” ifadesini başlık olarak kullanmıştır. Bkz. Özkaya, Saray, Balcıoğlu ve Eraslan, a.g.e., s. 94.

⁴² Bay, a.g.e., s. 146.

⁴³ Latif Bağman-Oral Onur, *Atatürk'ün Yaşamında Edirne*, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, İstanbul, 1982, s. 36.; Tunca, 1909, 1913, 1916, 1930 Notları ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk Edirne'de, s. 123.

⁴⁴ Erikan, a.g.e., s. 159.

⁴⁵ ATASE Arşivi, BDH Kls.4438, Dos.38, Fih. 4-2.

seviyesinin yeterli olmadığını tespit eden Liman von Sanders, birliklerin bir süre sonra tekrar denetleneceğini, o zamana kadar eksikliklerin giderilmesini emretmiştir. Liman von Sanders, 11 ve 12'nci Tümenleri ikinci defa 8-9 Mart 1916'da denetlemiştir. Sanders, Sunata ve Çalışlar'ın günlüğüne göre 12'nci Tümen'in denetlemesinde bazı tenkitlerde bulunsa da denetlemelerden memnun ayrılarak Lüleburgaz'a geri dönmüştür.⁴⁶

4 Şubat 1916'da 5'inci Ordu Komutanlığı, gönderdiği bir emirle sonraki bir tarihte topçu birliklerinin denetleneceğini bildirmiştir. Denetleme hazırlıkları yapılırken hayvanların yorulmaması konusunda birlikleri uyarmıştır. Denetlemede hayvanat, toplar, mühimmatlar ve bütün teçhizatın denetleneceğini, birlik komutanlarının da birliklerin başında bulunması gerektiği belirtilmiştir. İhtiyaç duyulan hazırlıkların yapılarak denetleme planının 16'ncı Kolordu Komutanlığına 5'inci Ordu Komutanlığı'na gönderilmesi istenmiştir.⁴⁷ Bu emri almasından sonra Miralay Mustafa Kemal Bey, birliklerine 8 ve 12 Şubat 1916'da denetleme hazırlık emirleri yayınlamıştır. Bu emirlerde, denetleme heyeti için binek hayvanların hazırlanmasını, denetlemelerde birliklerin mahallerini ve birlik komutanlarının dikkat edeceği konuları belirtmiştir.⁴⁸ Emri alan birlikler denetleme hazırlıklarına başlamış ve 12'nci Tümen 10 Şubat 1916'da denetlemeye yönelik bir prova yapacağını 16'nci Kolordu Komutanlığı'na bildirmiştir.⁴⁹ 16'nci Kolordu Komutanlığı'nca denetleme hazırlıklarının bir plan dâhilinde yapılması ve tümenlerin eğitim hazırlıklarının artırılması maksadıyla 13 Şubat 1916'ya kadar yapılması istenilen haftalık ve günlük programlar hazırlanarak birliklere gönderilmiştir.⁵⁰ Gönderilen programda, koşulu topla manevra ve top talimi (hafif silah mühimmatı alınmış), koşulu top ve arabalarla yürüyüş, tüm efrada yanaşık idman yaptırılması, işaretçi ve telefoncu talimi, hayvanların muayene ve kontrolü, perşembe günleri İmam Efendi tarafından dini dersler verilmesi konuları üzerinde durulmuştur. Programda namaz vakitleri de belirtilmiştir. Planlanan denetleme 14 Şubat 1916 tarihinde gerçekleştirilmiştir.⁵¹

Miralay Mustafa Kemal Bey, birliklerinin eğitim seviyesini artırmak maksadıyla piyade, süvari, istihkâm, topçu ve sıhhiye birliklerinin subayları başta olmak üzere muharebe esnasında uygulayacakları hareket tarzlarını ayrıntılı şekilde belirten programlar ile emir ve talimatları bir kitapta toplayarak birliklerine göndermiştir. Birliklerin tatbik edeceği eğitim planlaması için ise örnek günlük ve haftalık programlar yapmıştır. Bu programlarda, askerlerin bakımı, hayvanların bakımı ile tımar edilmesi, at binme, dar yollarda tek kolda yürümek ve dönmek, takım olarak tek kolda kısa, sessiz ve hızlı yürümek, yolun bir tarafının takip edilerek kırılan arabanın yolun dışına çıkarılması, yürüyüşlerde kolların emniyet hizmetleri, askerlerin kılık kıyafet disiplini, askerî terbiye ile üstüne karşı askerî tavır ve hareketi, düşman ateşi altında mühimmat ikmalî yapılırken topçu ateşlerine karşı cephe büyütme ve küçültme, atış ve nişan vaziyetleri gibi temel askerî disiplin ve her sınıfın yapması gereken ortak temel eğitim konularına önem vermiştir.⁵²

⁴⁶ Çalışlar, a.g.e., s. 184-189.; Sunata, a.g.e., s. 213-219.

⁴⁷ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-5.

⁴⁸ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-3, 1-7.

⁴⁹ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-8.

⁵⁰ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.1-10.

⁵¹ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-6. Çalışmamızda yer alan bu belgede belirtilen eğitim programının, denetlemelere yönelik olarak hazırlandığı açık olarak belirtilmesi de, programın 13 Şubat 1916'da (denetlemeden bir gün önce) sona ermiş olması, sadece topçu birliklerini kapsamasından dolayı denetlemeye yönelik olarak hazırlandığı değerlendirilmiştir. Bu program Ek-1'de sunulmuştur.

⁵² Mustafa Kemal, *Ta'lim ve Terbiyye Hakkında Emir ve Program*, ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2016, s. 38-46.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri (28 ocak 1916-11 mart 1916)

Miralay Mustafa Kemal Bey, bu kitapçığı, "16'ncı Kolordunun çeşitli sınıflarının talim ve terbiyesine dair talimat ve programların birer örneğinin yüce dikkatinize sunulmak üzere Ek'te gönderildiğini arz ederim." ifadeleriyle 5'inci Ordu Komutanlığına da göndermiştir. Subayların muharebe sahasında taktik seviyelerinin yeterli olmasını, onların teorik derslerden daha ziyade arazi üzerinde muharebe meydanını canlandırarak eğitim yapmalarını, teorik derslerin ise muharebe meydanında kazanılan tecrübelerin talimnameler ile bağdaştırılarak konferanslar şeklinde yapılmasının daha faydalı olacağını belirtmiştir.⁵³ Miralay Mustafa Kemal Bey, katıldığı savaşlarda emir komuta ettiği astlarının kabiliyetlerini ve düşüncelerini bilerek, onları tanıyarak sevk ve idare etmesi, başarı kazanmasını sağlamıştır⁵⁴.

Miralay Mustafa Kemal Bey, 5 Şubat 1916 tarihinde subaylar başta olmak üzere katılımı gereken harp oyunu⁵⁵ emrini birliklerine göndermiştir. Bu emrinde, harp oyunlarının pazartesi ve çarşamba geceleri olmak üzere 7 Şubat 1916 akşamı saat 21.00'dan sonra başlayacağını bildirmiştir. Bu eğitime tümen komutanları ile tümen karargâh personeli, alay ve tabur komutanlarının katılmasını istemiştir. Her subayın yanında, Edirne, Babaeski, Kırkkilise paftaları ile 1/25.000 ölçekte İskender köy, Kara Yusuf, Taya Kadın haritalarını ve not defteri getirmelerini emretmiştir. Harp oyunu süresince iki tarafında vazifelerini ve taktiklerini gizli tutmasını istemiştir.⁵⁶ Miralay Mustafa Kemal Bey, Çanakkale Muharebeleri'nde kahramanca savaşan bu birliklerin eğitimleriyle zevkle ilgilenmiştir.⁵⁷

Kolordu'da ki subay sınıfının büyük bir kısmı Çanakkale Cephesi'ndeki muharebelere katılmıştır. Harbiye eğitimlerini iyi bir şekilde almış olan bu subaylar, cephede ölüm kalım mücadelesinin yaşandığı siper muharebeleri yapmıştır. Her türlü zorluğa karşı beraberce mücadele etmeleri, dönemin en güçlü ordularına geçit vermemeleri aralarında sıkı bir silah arkadaşlığı oluşturmuştur. Bu durum moral ve motivasyonlarını, birlik ve beraberliklerini güçlendirmiştir.⁵⁸ Yorgun olsalar bile diğer cephelerde verilecek her türlü görevlere Miralay Mustafa Kemal Bey'in eğitim programlarıyla hazırlanmaya başlamışlardır.

Miralay Mustafa Kemal Bey, her koşulda inisiyatif kullanmaya önem vermiş, doğru ve yerinde kararlar almış, kuvvetli bir disiplin içinde çalışmıştır. Bu özelliklerini aldığı eğitimlere borçludur. O'na göre "sıkı bir askerî disiplinin sağlanması gerek birlik komutanlarına ve gerekse askerlerin özellikle harbe hazırlanmalarına bağlıdır".⁵⁹ Bu düşüncelerle emir komuta ettiği diğer birlikler gibi 16'ncı Kolordu'yu da en iyi seviyede harbe hazırlamaya çalışmıştır. Askerler gündüz vakitlerinde eğitim yapmış⁶⁰, subaylar ise akşam saatlerinde harp oyunlaması eğitimleriyle neredeyse tüm zamanlarını eğitim yaparak geçirmiştir. Zamanın kısıtlılığından dolayı hemen manga bütünlüğü içerisinde eğitimlere başlanmış, ardından takım dâhilinde çalışılmıştır. Miralay Mustafa Kemal Bey, manga ile yapılan eğitimlerde her asker in hareketlerinin ve hatalarının daha iyi tespit edilebileceğini, yazdığı emrinde belirtmiştir.⁶¹

⁵³ Mustafa Kemal, Ta'lim ve Terbiyye Hakkında Emir ve Program, s. 3.; Çalışlar, a.g.e., s. 185.

⁵⁴ Nusret Baycan, *Atatürk ve Askerlik Sanatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. 32.

⁵⁵ Harita veya kroki üzerinde ana hatlarıyla askerî durumun gösterildiği, içinde komutan ve karargâh subayları sıfatıyla harekâtın her aşamasında planlama yapılmasını ve sonrasında karar alınmasını, emirler verilmesini gerektiren görevleri içeren eğitim ve tatbikatlardır. Bkz. Mehmet Fatih Baş, "Savaş Oyunlarının Tarihi ve Kullanımı Üzerine bir Değerlendirme", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 1*, No. 2, 2020, s. 119.

⁵⁶ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.1-2.

⁵⁷ Güner, a.g.e., s. 164.

⁵⁸ Uyar ve Erickson, a.g.e., s. 516.

⁵⁹ Mustafa Kemal, Ta'lim ve Terbiyye Hakkında Emir ve Program, s. 3.

⁶⁰ Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 5. Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 2008, s. 27.

⁶¹ Mustafa Kemal, Ta'lim ve Terbiyye Hakkında Emir ve Program, s. 10.

İzzettin Bey, günlüğünde, 1916 Şubat'ının 9, 14, 16 ve 23'ünde geceleri harp oyunlarına iştirak ettiklerini belirtmiştir. 23 Şubat 1916'da ise tüm gün harp oyununun münazarası yapılarak katılan subayların taktik bilgi seviyeleri artırılması sağlanmıştır.⁶²

Miralay Mustafa Kemal Bey, bu dönem içerisinde "*Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Sureti Tahririne Dair Nesayih*" isimli bir kitapçık yayımlamıştır.⁶³ Süvari ve piyade eğitimlerinin artırılmasına çok önem vermiş, 1 ve 5 Şubat 1916 tarihlerindeki emirlerde bu birliklerin "*mümkün olduğunca çabuk yetiştirilmesini bütün komutan ve subaylardan talep ederim.*" şeklinde belirtmiştir.⁶⁴ Tümenlere ise 23 Şubat 1916'da gönderdiği emirde, süvari subaylarının yetiştirilmesinin bundan sonra tümenlerce değil, 16'ncı Kolordu Komutanlığı'nca ve bizzat Binbaşı Veli Bey tarafından yapılacağını ifade etmiştir.⁶⁵

Miralay Mustafa Kemal Bey, icra ettiği denetlemeler ve harp oyununda ki tespitlerini de içeren "*Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*" adını verdiği bir kitapçığı ise 28-29 Şubat 1916'da yayımlamıştır.⁶⁶ Bu eserde eğitimlerin nasıl yapılacağını, eğitimlerin amacının ve önemin ne olacağını belirtmiştir. Yapılan eğitimlerin asıl hedefinin savaşı kazanmak olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷ Miralay Mustafa Kemal Bey yayınladığı bu kitapçıkta:

*"Bir askerî birlik ile iş yapmak isterseniz, o birliği teşkil eden askerleri birer birer hazırlayınız. Çünkü her durum karşısında idaresi mümkün bir askerî birlik ancak münferit talim ve terbiye sayesinde meydana getirilebilir. Askerin talim ve terbiyesinde yapılacak işler kurallarıyla birlikte icra edilir, askere talim ettirilen ve öğretilen şeylerde onların bilgi ve anlayış dereceleri göz önüne alınırsa askerin bilgisini artırmasına doğrudan doğruya yardım edildiği gibi, subaylar için de idareleri altında bulunan askerlerin tavır ve güçlerini anlamak ve emniyetlerini, güvenlerini kazanmak mümkün olur. İşte bu emniyet ve güven sayesinde askerî disiplin ve düzen sağlanmıştır."*⁶⁸

şeklindeki sözleriyle eğitimin önemine vurgu yapmıştır. Onun kolordu komutanlığı döneminde Edirne'de yazdığı bu emirlerin halen güncelliğini koruduğu, özellikle genç rütbedeki subay ve astsubaylara rehberlik ettiği söylenebilir.⁶⁹ Miralay Mustafa Kemal Bey, sürekli askerleriyle iç içe olmuş, her fırsatta tespit ettiği hataları hemen yerinde düzeltmiş ve bu hususları birliklerine emir olarak yayınlamıştır. 21 Şubat 1916'da 11'inci Tümen'i denetlemesinden⁷⁰ sonra tespit ettiği konuları, birliklerine 22 Şubat 1916'da bildirerek bu hususlara dikkat etmelerini ve bu hataların bir daha tekrarlanmamasını emretmiştir.⁷¹ Bu belge, Miralay Mustafa Kemal Bey'in 16'ncı Kolordu Komutanlığı döneminde önem verdiği

⁶² Çalışlar, a.g.e., s. 184-187.

⁶³ Bu kitapçık Edirne Sanayi Mektebi matbaasında basımı yapılarak yayımlanmıştır. Yayımlandığı tarihten 73 yıl sonra 10 Kasım 1989 tarihinde Harp Akademileri'nde tanıtılmıştır. 1990 yılında "*Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Sureti Tahririne Dair Nesayih*" (Taktik Meselenin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına Dair Öğütler) adıyla yayımlanmıştır. Bkz. Çalışlar, a.g.e., s. 192.

⁶⁴ Mustafa Kemal, Ta'lim ve Terbiyye Hakkında Emir ve Program, s. 9-39.

⁶⁵ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 25, Fih.1-43.

⁶⁶ Mustafa Kemal, *Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*, ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011.

⁶⁷ Mustafa Kemal, Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar, s. 3.

⁶⁸ Mustafa Kemal, Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar, s. 9.

⁶⁹ Hüsnü Özlü, "Atatürk'ün "Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar Adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 49, Bahar 2012, s. 234.; Mustafa Kemal, Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına Dair Öğütleri, s. 3.

⁷⁰ Çalışlar, a.g.e., s. 186.

⁷¹ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.1-9, 4-9.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri
(28 ocak 1916-11 mart 1916)

hususları belirtmesi, emir komutası altındaki birliklerini taktik açıdan değerlendirmesi bakımından önemlidir. Birliklerine verdiği emir ve nasihatler ana hatlarıyla şu şekildedir;

- Yürüyüşlerin daha serbest ve canlı yapılmasını, piyade birliklerinin saatte 5 km yürüyecek şekilde hareket etmesini,⁷² askerlerin yürüyüşlerin canlı yapması gerektiğini bilmelerini, birliklerin genelinde yürüyüş kararının muhafazasına çok önem verilmesini, bu sayede yürüyüşün bir intizam içinde icrasının yapılabileceğini belirtmiştir. Bir köprüden veya bir geçitten geçerken veya bir yokuştan çıktıktan sonra bile yapılan yürüyüş kararı saymalarının eksilterek birliğin derinliğinin uzamasına veya geridekilerin koşmalarına neden olunmamasını emretmiştir.

- Bölük komutanlarının, bölüklerinin önünde gitmesinden ise bölüğünü iyi bir nezaret altında bulunduracak bir yerde bulunmasını, tercihen de birliğine en yakın olan yerde durmasını ifade etmiştir.

- Arka çantalarıyla yapılan yürüyüşe daha çok önem vermek gerektiğini, ağırlıklar ile yapılan yürüyüşün sıkı bir disiplin ve intizam ile yapılmazsa, uzun yürüyüşler de büyük ölçüde düzensizlik meydana gelebileceğini vurgulamıştır.

- Birliklerin yürüyüş düzenlerinde, kıt'alar arasında olması gereken mesafelerin muhafazasına çok önem verilmesini, Tümen'in yürüyüşünde bu mesafelerde çok hatalar gördüğünü, bu mesafeleri bilmeyen subayların dahi olduğunu tespit ettiğini belirtmiştir.

- Küçük zabıtlar⁷³ hatta erler bile yürüyüş mesafelerini doğru bir şekilde öğrenmesini, 2 top arasında 10 adıma kadar yakın mesafeler olduğunu, topçu arabalarının sayısı dikkate alındığında bu hatanın kolun derinliğini çok fazla azalttığının görüldüğünü ifade etmiştir.

- Birliğin büyüklüğüne ve araziye göre emniyet mesafelerinin kesin suretle muhafaza edilmesinin gerektiğini, subayların gerek birlikler arasındaki mesafelerin gerekse emniyet mesafelerinin muhafazasının çok önemli olduğunun iyi bilmesini istemiştir.

- Tümenin yürüyüşü esnasında özellikle öncü kısım ile büyük kısım arasında 1.5 km olması gereken mesafe, 2 km'den bile daha fazla bir mesafeye kadar çıktığını belirtmiştir.

- Gerideki kademelerin, ilerideki kademelerle irtibatı tesis etmesini, irtibat askerlerinin ise gerideki kademelerden görevlendirilmesini, irtibat askerlerinin de ikişerli olarak belirlenmesine dikkat edilmesini emretmiştir.

- Yollar ve arazinin durumu dikkate alınması kaydıyla irtibat askerinin bir noktada beklemesi ya da geriye bilgi vermesi gerektirdiği durumlarda, diğeri ilerideki kıt'ayı takip edebilmesi için emniyet mesafelerinin uygun olduğu bir anda irtibat askerinden ziyade atlı irtibat askerleri çıkartılmasının uygun olacağını vurgulamıştır. Birliğin ana unsurunun başında muhabere veya emniyet için bir miktar süvari bulunmasının, bu süvariden de irtibat için istifade edilmesini belirtmiştir.

⁷² Bu dönemde birliklerin yaptıkları eğitimlerin önemli bir kısmını intikal yürüyüşleri oluşturmuştur. Bu intikal yürüyüşlerinin katı bir disiplin içinde yapılması ve yürüyüş hızlarının artırılmasına oldukça fazla önem verilmiştir. Piyadeler için intikal mesafesi 24 saatte 50 km, süvariler için ise 80 km olarak hedeflenmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III Cilt 6'ncı Kısım, (1908-1920), ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s. 171.

⁷³ Günümüzde "astsubay" adıyla yer alan personel, Osmanlı ordusunda "küçük zabıt" olarak adlandırılmıştı. Daha geniş bilgi için Bkz. Sadık Tekeli, "Astsubay Okulları Tarihiçesi", *Askeri Tarih Bülteni*, ATASE Yayınları, Yıl 17, Şubat 1992, Sayı 32, s. 138.

- Taktik intikal yapan kıt'anın selamlama yapmaktan muaf olduğunu, sadece kıt'anın başında bulunan en rütbelinin, üstüne veya komutanına rastladığında vazifesi hakkında malumat vermesi gerektiğinin bilinmesini istemiştir. 11'inci Tümen'in yürüyüşünde birçok asker dahi toplanarak baş ile selamlama yaptığını, bu hatanın bir an evvel düzeltilmesini, her asker ile her subayın münferit veya kıt'a ile hangi durumlarda, ne tarzda selamlama yapacağını tereddütsüz olarak öğrenmesini emretmiştir.

- Birçok askerin teçhizatını üzerine iyi uydurmadığının görüldüğünü, bunun da askerin yürüyüşe başlamadan önce komutanları tarafından kontrol edilmediğinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

- Su mataralarının bir kısmının sağda, bir kısmının solda olduğu, ekmek torbalarının ise bazı askerlerde sol tarafta taşındığı, ekmek torbaları ve mataraların sağ tarafta asılmasını, mataraların ekmek torbası üzerine gelecek şekilde koyulmasını istemiştir.

- Taktik intikallerde, tüfeklerin ağız kapakları takılı hâlde kesinlikle bulunmayacağını, bu kapakların kışlalarda kullanılması gerektiği, yürüyüşler esnasında tüfeklerin daima sağ omuzda ve silah omuza vaziyetinde olmasının şart olmadığı, askerin silahını herhangi bir omuzda veya elde taşıyabileceğini ifade etmiştir.

- Hasta teskereleri bazı kıt'alarda elde ve bazı kıt'alarda hayvanata yüklenmiş olarak taşındığını, Hasta teskereleri teskereciler tarafından elde taşınması gerektiğini, uzun mesafeli yürüyüşlerde bir teskereyi 2 askerin taşımasını veya değişerek yapılmasını emretmiştir.

Bu emir, Mustafa Kemal Atatürk'ün kolordu komutanlığı döneminde onun taktik açıdan edindiği tecrübeleri aktarması bakımından önemlidir. Ayrıca Çanakkale Cephesi'nin kapanmasından sonra bölgeden tahliye edilen tümenlerin harbe hazırlık durumları ve eğitim seviyelerini de göstermektedir.

Miralay Mustafa Kemal Bey, yaptığı başka bir denetleme sonucunda ise tümenlerden daha küçük birliklerin istenilen bilgilerin doğrudan Kolordu'ya göndermemelerini istemiştir. Birliklerin bu bilgileri önce bir üst komutanlığına bildirmesini emretmiştir.⁷⁴ O, bu emirleriyle birlikleri arasında emir komuta zincirinin kurulmasını ve emir komuta birliğinin oluşmasını sağlamayı amaçlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiğini, her birliğin her an cephelerde görev emri alabileceğini, gerekli tedbirlerin intikallerden önce almasını ve birliklerin hareket emir aldığı anda ise gecikme yaşanmamasını emretmiştir.⁷⁵ İntikallerde mühimmat, barut ve kritik malzemelerin sevk edilmesinde dikkatli olunmasını ve emniyetinin alınmasını, bu malzemelerin tren istasyonlarında görevli sevk memurları gözetiminde vagonlara yükleme yapılmasını istemiştir. Kaza meydana geldiği takdirde ise hatası tespit edilenlerin görevlerinden alınacağını ve divan-ı harbe verileceğini bildirmiştir.⁷⁶ 5'inci Ordu Komutanlığı'nca bu sevkiyatlar sırasında diğer tüfeklerin mermi sandıklarından ayırt

⁷⁴ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 4-2.

⁷⁵ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 25, Fih. 1-44.; Kls.4438, Dos.38, Fih. 4-7.

⁷⁶ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 10.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri (28 ocak 1916-11 mart 1916)

edilebilmesi için Rus tüfeklerin mermi sandıklarının dar yan kısımlarının mavi boya ile boyanmasını emredilmiştir.⁷⁷

C. Miralay Mustafa Kemal Bey'in Sivil Faaliyetleri

Miralay Mustafa Kemal Bey, Edirne'de kaldığı 43 günlük sürede bir taraftan birliklerin muharebe gücünü artırmaya çalışmış bir taraftan da halka iç içe olmaya özen göstermiştir.⁷⁸ 29 Ocak 1916'da kışlaları denetlemiş, Vali ve Belediye Reisi'ni ziyaret etmiştir. 3 Şubat 1916'da Edirne İttihat ve Terakki Kulübü'ndeki yemeğe⁷⁹ ardından da 18 Şubat 1916 tarihinde Selimiye Camii'nde cuma namazının ardından Çanakkale Savaşı şehitleri için yapılan mevlide katılmıştır.⁸⁰ Edirne Öğretmen Okulunu⁸¹ birkaç kez ziyaret etmiş müsamere ve konferanslara katılmış, ziyarete gelenleri kabul etmiştir. Edirne İl Milli Eğitim Müdürü ve Öğretmen Okul Müdürü ile memleket meseleleri ve öğrencilerin eğitimi hakkındaki görüş alışverişinde bulunmuştur.⁸² Okul Müdür Nafiz (Edgüer) Bey'in verdiği, Slav akınının nasıl önlenebileceği ve Türk-Alman ittifakının bu işteki rolüne dair bir konferansa katılmıştır. Konferans ardından katılımcılara, Rus ve Slav akınının mutlaka durdurulması gereken bir tehlike olduğunu, Türk-Alman ittifakının buna karşı bir set vazifesi görse de, bu ittifakın bir mecburiyet olmadığını ve Almanya'da dâhil, Batılı devletlerin Türkiye'yi her yönden sömürmeyi amaçladığını ifade etmiştir.⁸³

Miralay Mustafa Kemal Bey, Edirne'de olduğu ve halkla daha yakın temas kurmaya başladığı bu günlerde, insanlara Batılı devletlere güvenmek yerine çarenin kendimizde olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Askerî faaliyetlerden fırsat buldukça Edirne'deki yakın arkadaşlarından Dr. Rifat Osman Bey'in⁸⁴ evinde bulunan kütüphanesinden faydalanmış, genellikle Türkçe ve Fransız tarih kitapları alıp okumuştur.⁸⁵ 1929 yılında Edirne Gazetesi'nde kaleme aldığı yazısında, Edirne'de kaldığı günlerde halkın kendisine ve askerlerine gösterdiği samimi alaka ve sevgiden çok etkilendiğini, çok müteessir olduğunu belirterek Edirne halkına teşekkür etmiştir.⁸⁶

D. Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne'den Ayrılması

Çanakkale Savaşı'nın sona ermesiyle Gelibolu'dan Trakya'ya gönderilen birlikler yeniden teşkilatlanmaya ve eksiklerini gidermeye başlamış, diğer cephelelerdeki alacakları

⁷⁷ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 10-3.; Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı ordusu tarafından kullanılan başlıca tüfekler: Winchester, Martini, Rus yapımı Berdan Snider, ve Mosin Nagant, Mans Steyr-Mannlicher, Fransız patentli tüfeklerdir. Bkz. Fatih Tetik-Serdal Soyluer, *Silah İthalatı ve Kara Harp Sanayii, Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Gültekin Yıldız (Ed.), S. İçinde (99-120), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.; Şaban Murat Artumak, <https://canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/87-saban-murat-armutak/475-bir-makineli-tufek-200-tufekliye-esitti>, (Erişim Tarihi: 24.08.2021).

⁷⁸ Tunca, 1905'ten 1930'a O yıllar... Olaylar ve Edirne'den Gazi Mustafa Kemal Atatürk Geçti, s. 281.

⁷⁹ Çalışlar, a.g.e., s. 184.

⁸⁰ Sunata, a.g.e., s. 217, Çalışlar, a.g.e., s. 186.

⁸¹ Günümüzdeki Edirne Lisesi.

⁸² Bağman-Onur, a.g.e., s. 34.; Tunca, 1909, 1913, 1916, 1930 Notları ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk Edirne'de, s. 128.

⁸³ Latif Bağman-Oral Onur, Atatürk'ün Yaşamında Edirne, s. 33.

⁸⁴ Tosyavizade olarak bilinen, Kolağası rütbesinde askerî röntgen doktorudur. Miralay Mustafa Kemal Bey'den; *"ben hayatımda Mustafa Kemal kadar hızlı kitap okuyana az rastladım. Fakat öylesine muhteşem hafızası vardı ki hareket ve kararları için dayanak yapmaya değer bulduklarını, gerektiğinde zaman ve mekânıyla hatırlardı"* şeklinde söz etmiştir. Bkz. Tunca, 1909, 1913, 1916, 1930 Notları ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk Edirne'de, s. 135.

⁸⁵ Cemal Kutay, *Trablusgarb'de Bir Avuç Kahraman*, (Neşreden: Mustafa Unan), Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1963, s. 19.

⁸⁶ Edirne Posta Gazetesi, Sayı 288, 12.2.1929, s. 3.

görevlere hazırlık yapmıştır. Bu kapsamda Başkomutanlık Vekâleti, Kafkas Cephesi'nde Rus kuvvetleri karşısında geri çekilmekte olan 3'üncü Ordu'yu takviye etmek amacıyla karargâhı Çorlu'da bulunan 2'nci Ordu'yu Kafkas Cephesi'ne görevlendirmiştir.⁸⁷ 2'nci Ordu'nun Diyarbakır bölgesine ulaşmasıyla Erzurum ve kuzeyinde bulunan Rus birliklerinin güney tarafına, yan ve gerilerine taarruz ederek bölgenin düşmandan temizlenmesi amaçlanmıştır.⁸⁸ Böylece 3'üncü Ordu Komutanlığı'nın güney bölgesindeki birliklerde 2'nci Ordu Komutanlığı emir komutasına verilmiştir.

Bitlis ve Muş'un düşmesi ve takviye birliklerin Kafkas Cephesi'ne sevk edilmesiyle 3'üncü Ordu'nun güney kanadında bulunan birliklerin komutasını almak üzere başarılı bir komutan olarak görülen Miralay Mustafa Kemal Bey görevlendirilmiştir.⁸⁹ Enver Paşa tarafından 10 Mart 1916 tarihinde Eskişehir'den yazılan emirde, 16'nci Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in karargâhıyla birlikte Resulayn⁹⁰ üzerinden hareketle 3'üncü Ordu'nun sağ kanadında bulunan birliklerin emir komutasını alacağı, önce İstanbul'a gelerek Harbiye Nezareti'nden emir komuta edeceği birlikler hakkında bilgi edinmesi istenmiştir. Edirne'de bulunan 12'nci Tümen'in ise 15'inci Kolordu'nun kuruluşuna geçeceği bildirilmiştir.⁹¹ 3'üncü Ordu Komutanlığı'nın güney kanadında bulunan birliklerin komutasını almak üzere bu coğrafyaya daha yakın Suriye ve Irak bölgelerinden komutan atanması yapılabilecekken, Edirne'den Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhıyla görevlendirilmesi, onun kudretinden ve üstün kabiliyetinden istifade edilmek istendiğini göstermektedir.

Edirne'de bulunduğu 43'üncü gününde bu emri alan Miralay Mustafa Kemal Bey, harita üzerinde ulaşım güzergâhı ve kendisine verilecek sorumluluk alanları hakkında incelemeler yaparak hazırlıklara başlamıştır.⁹² Zaman kaybetmeden yola çıkabilmek için Başkomutanlık Vekâleti'nden Karaağaç Tren İstasyonu'nda Kolordu'ya bir tren hazırlanmasını teklif etmiş, birliklere bir emir göndererek tren tahsis edilinceye kadar da intikal hazırlıklarının yapılmasını istemiştir.⁹³ 11 Mart 1916'da Kolordu karargâh binasında bir kısım askere veda konuşması yapmıştır.⁹⁴ Meriç Köprüsü etrafında 12'nci Tümen'in subayları da onu uğurlamak için yerlerini almıştır. Bu uğurlamayı İ. Hakkı Sunata; Miralay Mustafa Kemal Bey'in üzüntüyle Edirne'de bulunan birliklerin komutanlığından ayrıldığını, onların da kendisi gibi vatanımızın savunmak için vazife alarak gelmelerini arzu ettiğini, günlüğünde aktarmıştır. Diğer birliklerin de Miralay Mustafa Kemal Bey'e "*İnşallah geliniz*" diyerek veda ettiğini, bu vedanın çok hazin olduğunu belirtmiştir. Bu vedalaşma onları Liman Paşa'ya karşı gizli bir kin beslemeye ittiğini, kendi vatanlarını unutturup onları başka cephelere göndereceğini ifade etmiştir.⁹⁵

⁸⁷ Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 159.; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Yay.Haz. Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 229.

⁸⁸ Kafkas Cephesi 2'nci Ordu Harekâtı, s. 32.

⁸⁹ Başkomutanlık Genel Karargâh Harp ceridesinden aktaran Erikan, a.g.e., s. 161.; Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi II Cilt 2'nci Kısım, *Kafkas Cephesi 2'nci Ordu Harekâtı 1916-1918*, ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 39.

⁹⁰ Şanlıurfa'ya bağlı bugünkü adı Ceylanpınar İlçesine çok yakın ve o dönemde çok tanınan/bilinen bir kasaba.

⁹¹ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4466, Dos. H-12, Fih. 1.

⁹² Güner, a.g.e., s. 165.

⁹³ Mehmet Evsile, "Birinci Dünya Harbi'nde Atatürk'ün 16'nci Kolordu Komutanlığı (19 Ağustos 1915- 5 Mart 1917)", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 36, Yıl 19, Şubat 1994, ATASE Yayınları, s. 31. (30-42); *Atatürk 3'üncü Ordu Bölgesinde*, 3'üncü Ordu Komutanlığı 100'üncü Yıl Yayını, Erzincan, 1981, s. 2.

⁹⁴ Tezer, a.g.e., s. 31.; Çalışlar, a.g.e., s. 190.

⁹⁵ Sunata, a.g.e., s. 220.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri (28 ocak 1916-11 mart 1916)

Miralay Mustafa Kemal Bey, aynı gün posta treniyle İstanbul'a gitmek üzere istasyonda bulunduğu sırada kendisine 12'nci Tümen'in subayları ve halk tarafından coşkulu bir tezahürat yapılmıştır. Erkan-ı Harp Reisi İzzettin Bey ile beraber Miralay Mustafa Kemal Bey'in bulunduğu tren saat 11.00'da hareket etmiş ve akşam saatlerinde İstanbul'a varmıştır.⁹⁶ 16'nci Kolordu Komutanlığı'nın karargâh subayları da intikal hazırlıklarını tamamladıktan sonra birkaç gün içinde İstanbul'a ulaşmışlardır.⁹⁷

Sonuç

Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne'deki 16'nci Kolordu Komutanlığı, hem askerî hem de sivil faaliyetleri açısından çok önemlidir. Miralay Mustafa Kemal Bey, bir asker olarak ilk defa Edirne'de büyük bir halk kitlesi ile karşılaşmıştır. Onun Edirne'ye girişinde halk tarafından karşılanmasında, Miralay Mustafa Kemal Bey'in tanınması, halkın kendisine yakıştırdığı unvanlar ve ona duyulmaya başlayan hayranlık bu yapılan karşılama töreninde görülmüştür. Birçok davet ve konferanslara katılmış, halkla iç içe olma ve düşüncelerini onlara aktarma fırsatı bulmuştur. Birliklerini denetledikten sonra kaleme aldığı emirler, yaptığı haftalık ve günlük eğitim programlarının da gün yüzüne çıkarılması bu çalışmaya ayrı bir önem katmıştır.

Miralay Mustafa Kemal Bey, 43 gün süreyle Edirne'de görev almıştır. O bu süreçte birliklerini eğitmiş ve onları görev alacakları yeni cephe için hazırlamıştır. Miralay Mustafa Kemal Bey, yaptığı denetleme ve eğitim programlarıyla birliklerinin muharebe gücünü artırmayı, fiziki ve bedeni yeterliliklerini geliştirmeyi ve en önemlisi onlara askerî disiplin kazandırmayı amaçlamıştır. Bu programları uyguladıktan sonra ise birlik bütünlüğü içerisinde onların verilecek görevlere hazır olmalarını sağlamıştır. Subay ve komuta heyetini, akşam saatlerinde yaptırdığı harp oyunları ile sorgulayan, harekât alanını analiz edebilen ve doğru kararlar alabilen birer komutan olarak yetişmelerini amaçlamıştır. Hazırladığı günlük eğitim programlarında namaz vakitlerini belirtmesi, perşembe günü öğleden sonra din dersleri verilmesi ve Cuma namazından önceki vakitleri de askerlerin istirahat zamanı olarak planlaması, onların dini vecibelerini yerine getirmesine değer verdiğini göstermektedir.

16'nci Kolordu Komutanı iken kaleme aldığı kitapçıklar onun taktik düzeyde nasıl bir savaşçı olunması gerektiğini ortaya koymuştur. Miralay Mustafa Kemal Bey, bu dönemde yayınladığı "*Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Sureti Tahririne Dair Nesayih*" ve "*Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*" isimli kitapçıklar, Çanakkale Savaşı'ndan hemen sonra kaleme alındığından oldukça zengin bilgilerle doludur. Bu kitapçıklar, subayları savaşa hazırlamayı amaç edinen, talimnamelerde belirtilen bilgilerden daha çok tecrübeyle elde edilen pratik bilgilerin nasıl ve ne zaman kullanılacağını öncelikle ele almıştır.

Miralay Mustafa Kemal Bey, Çanakkale Cephesi'nde alınan istihbarat raporlarının hiçbirinde düşmanın kuvvetinin doğru olarak tespit edilemediğini belirtmiş, düşmanın harekât planlarını ortaya çıkarmanın en iyi yönteminin, kendimizi düşmanın yerine koyarak değerlendirilme yapmayı örnekler vererek astlarına öğretmiştir. Taarruz, savunma ve geri çekilme hareketlerinin üçünü de uygulayacak şekilde birliklerini hazırlamıştır. Subaylara pratik bilgiler vermiş, onları sorgulayan, isabetli kararlar alabilen ve inisiyatif kullanabilen komutanlar olarak yetiştirmeyi amaçlamıştır. Kaleme aldığı emirlerin subaylar tarafından öğrenilmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu kitapçıklar Çanakkale

⁹⁶ Çalışlar, a.g.e., s. 190.; Kocatürk, a.g.e., s. 71.

⁹⁷ Tezer, a.g.e., s. 34.

Muharebelerinden kısa bir süre sonra yazıldığından taktik seviyede uygulanacak eğitim konuları ve hareket tarzları ile ilgili önemli bilgileri içerdiğinden genç rütbedeki askerî personelin başucu kitapları olmalıdır.

Ekler

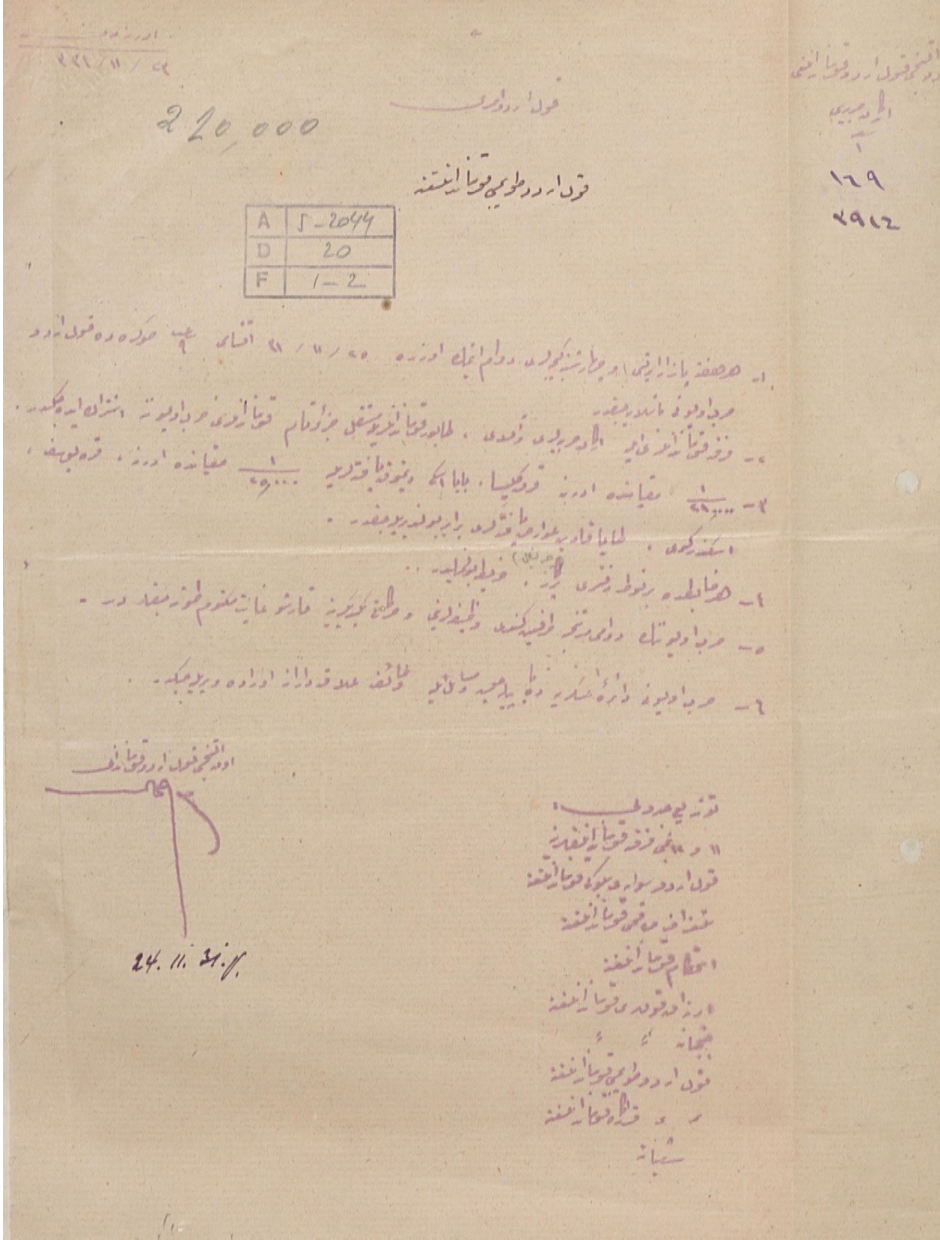
Ek-1: 13.02.1916 Tarihine Kadar Birliklerde Uygulanacak Günlük ve Haftalık Program⁹⁸

کانونه ۲۲۱ نوبته ندر تقیما بدهک « روزگرم »											
صباح	ظهر	عصر	مساء	مساء	مساء	مساء	مساء	مساء	مساء	مساء	مساء
ملاقات	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر	تعمیر
۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	
دسته	دسته	دسته	دسته	دسته	دسته	دسته	دسته	دسته	دسته	دسته	
۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	۵ ۴ ۳ ۲ ۱	
جمع	تعمیر	تعمیر	صلوات	بازرسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	
جمع	تعمیر	تعمیر	صلوات	بازرسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	
جمع	تعمیر	تعمیر	صلوات	بازرسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	
جمع	تعمیر	تعمیر	صلوات	بازرسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	بازار	جمع برسی	

⁹⁸ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.1-10.

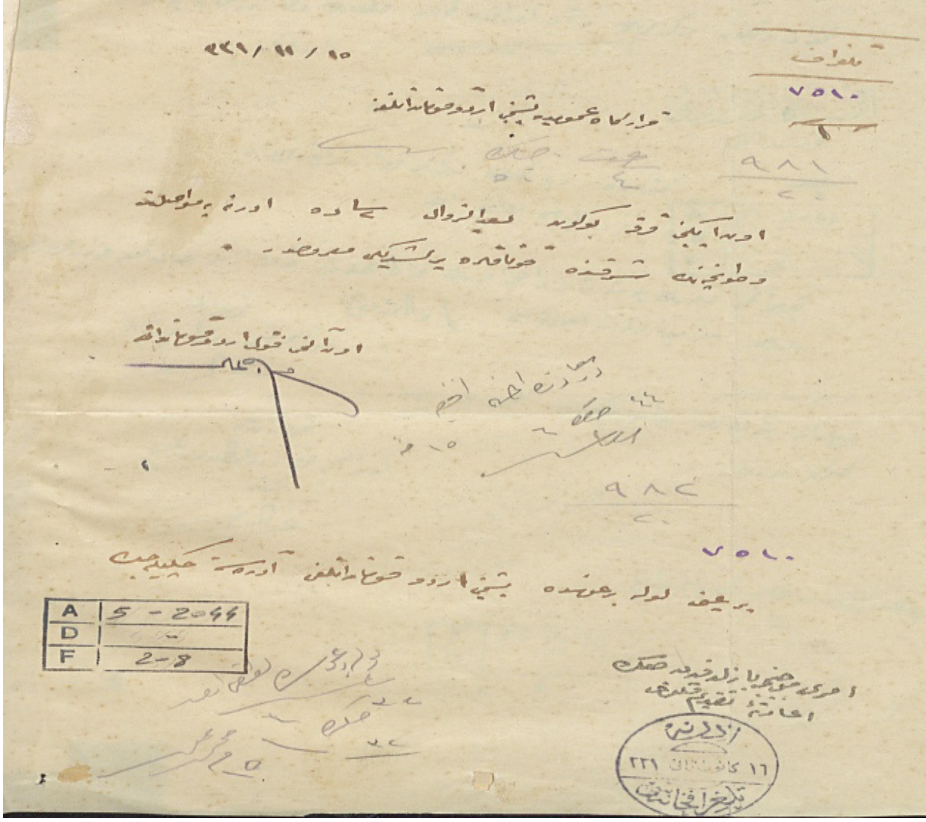
16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri
(28 ocak 1916-11 mart 1916)

Ek-2: Miralay Mustafa Kemal Bey'in Harp Oyunu Konulu Emri⁹⁹

⁹⁹ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-2. Bu belge, Ta'lim ve Terbiyye Hakkında Emir ve Program kitapçığında yer alan harp oyunu hakkındadır. Ancak belge söz konusu kitapçıkta bulunmayıp, çalışmamızda yer almaktadır.

Ek-3: 16'ncı Kolordu Komutanı Olarak Miralay Mustafa Kemal Bey'in imzaladığı İlk Belge (28 Ocak 1916 Tarihli)¹⁰⁰

Belgenin Transkripsiyonu

KARARGÂH-I UMUMİYEDE BEŞİNCİ ORDU KUMANDANLIĞINA

On İkinci Fırka bugün bade-z zeval saat 2 de Edirne'ye muvasalat ve Topçunun şarkında konaklara yerleştiği maruzdur.

16. Kolordu Kumandanı

M. Kemal

¹⁰⁰ ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 19, Fih. 2-8.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri
(28 ocak 1916-11 mart 1916)

Ek-4: Çanakkale Cephesi'nde Edirne Valisi Hacı Adil Bey'in 16 Mayıs 1915'de Yarbay Mustafa Kemal Bey'i Ziyareti¹⁰¹

¹⁰¹ Mîrliva Esat Paşa ile Edirne Valisi Hacı Adil Bey, 16 Mayıs 1915 tarihinde 19. Tümen Kumandanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in karargâhını ziyaret etmiştir. Vali Hacı Adil Bey, Mareşal Liman von Sanders'in Yarbay Mustafa Kemal hakkında söylediği övgüleri kendisine iletmış, Mustafa Kemal Bey'in Liman von Sanders'e hediye ettiği tüfeğin de tarafına hediye edildiğini belirtmiştir. Yarbay Mustafa Kemal Bey de tüfeği Mareşal'in ülkesine götürmek yerine Vali Bey'e hediye etmesini memnuniyetle karşılamıştır. Bkz. Çanakkale Savaşları Gelibolu Alan Başkanlığı, [https://www.facebook.com/gelibolutarihialanbaskanligi/posts/%C3%A7anakkale-kara-muharebelerine-ait-bir-eser-daha-ziyaret%C3%A7ilerle-bulu%C5%9Ftu19-%C3%BCmen-k/18497_11131761710/\(Erişim_Tarihi:05.11.2024\)](https://www.facebook.com/gelibolutarihialanbaskanligi/posts/%C3%A7anakkale-kara-muharebelerine-ait-bir-eser-daha-ziyaret%C3%A7ilerle-bulu%C5%9Ftu19-%C3%BCmen-k/18497_11131761710/(Erişim_Tarihi:05.11.2024)).

Kaynakça**Arşiv Belgeleri****Devlet Arşivleri Başkanlığı****Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

BOA, İ.HB., 171-43

BOA, BEO, 4370-327705

BOA, DH. EUM. SSM, 3-52.

ATASE Arşivi

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 25, Fih. 1.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 19, Fih. 2-8

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 19, Fih. 8-4

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 25, Fih. 1-43.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4434, Dos. 25, Fih. 1-44.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-5.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-6.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-8.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 1-9.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.1-10.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih. 4-2.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.4-7.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.4-9.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.10.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4438, Dos. 38, Fih.10-3.

ATASE Arşivi, BDH Kls. 4466, Dos. H-12, Fih. 1.

Yazılı Eserler ve Dijital Kaynaklar

Akgün, Bayram, “Çanakkale Müstahkem Mevkii’ye Bağlı Top Mermisi Çeşitleri”, http://www.geliboluyuanlamak.com/748_canakkale-mustahkem-mevkiye-bagli-top-mermisi-cesitleri-bayram-akgun.html, (Erişim Zamanı: 21.08.2021).

Artumak Şaban Murat, <https://canakkalemuharebeleri1915.com/makale-ler/87-saban-murat-armutak/475-bir-makineli-tufek-200-tufekliye-esitti>, (Erişim Tarihi: 24.08.2021).

Atatürk 3’üncü Ordu Bölgesinde (1981), Erzincan: 3’üncü Ordu Komutanlığı 100’üncü Yıl Yayını.

Aydemir, Şevket Süreyya (1979), Tek Adam Mustafa Kemal Atatürk Birinci Cilt 1881-1919, İstanbul: Remzi Kitabevi.

16. Kolordu Komutanı Miralay Mustafa Kemal Bey'in Edirne Günleri
(28 ocak 1916-11 mart 1916)

- Ayışığı, Metin (2013), Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askeri ve Siyasi Hayatı, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bağman, Latif-Onur, Oral (1982), Atatürk'ün Yaşamında Edirne, Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri, İstanbul.
- Baş, Mehmet Fatih (2020), "Savaş Oyunlarının Tarihi ve Kullanımı Üzerine bir Değerlendirme", Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 1, No. 2, s. 118-149.
- Bay, Austin (2013), Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu Dahî Generalden Liderlik Üzerine Dersler, Çev.: Fethi Aytuna, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Baycan, Nusret (1985), Atatürk Ve Askerlik Sanatı, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Bilgin, İsmail (2015), "Maydos Mıntıka Komutanı: Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Ve Cephedeki Görev Süresi, Cepheden Ayrılışı", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi, Yıl 13,s. 65-88.
- Çanakkale Savaşları Gelibolu Alan Başkanlığı, <https://www.facebook.com/gelibolutarihialanbaskanligi/posts/%C3%A7anakkale-kara-muharebelerine-ait-bir-eser-daha-ziyaret%C3%A7ilerle-bulu%C5%9Ftu19-%C3%BCmen-k/1849711131761710>/(Erişim Tarihi: 05.11.2024)
- Çalışlar, İpek (2018), *Mustafa Kemal Atatürk Mücadelesi Ve Özel Hayatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Edirne Posta Gazetesi, Sayı 288, 12.2.1929, s. 3.
- Erikan, Celal (2006), *Komutan Atatürk Cilt I-II*, 4. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Evsile, Mehmet (1994), "Birinci Dünya Harbi'nde Atatürk'ün 16'ncı Kolordu Komutanlığı (19 Ağustos 1915- 5 Mart 1917)", Askeri Tarih Bülteni, Sayı 36, Yıl 19, s. 30-42.
- Genelkurmay Başkanlığı (1978), Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi II Cilt 2'nci Kısım, Kafkas Cephesi 2'nci Ordu Harekâtı 1916-1918, Atase Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı (1996), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III Cilt 6'ncı Kısım, (1908-1920), ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Görgülü, İsmet (1993), On Yıllık Harbin Kadrosu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gürer, Cevat Abbas (2019), Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, Der.:Turgut Gürer, 4.Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kannengiesser, Hans (2009), Çanakkale'de Türklerle Beraber Bir Alman Albayın Gözünden Çanakkale, Çev.:Mehmet Serez, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karataş, Murat (2018), "Uydurma mı? Çanakkale'de "Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı" Meselesi", Anafarta Dergisi, Sayı 1, s. 6-13.
- Karataş, Murat (2024), "Birinci Dünya Savaşı'nda 19'uncu Piyade Tümeni Kumandanı Mustafa Kemal (Atatürk) ve Tekirdağ'da Yarçesme Barakaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 40,Sayı 109, s. 1-33.
- Kinross, Lord (2002), Atatürk - Bir Milletlin Yeniden Doğuşu, 13. Basım, İstanbul: Akdeniz Yayıncılık.
- Kocatürk, Utkan (2007), Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, 2. Basım, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kutay, Cemal (1693), Trablusgarb'de Bir Avuç Kahraman, Neşreden: Mustafa Unan, İstanbul: Tarih Yayınları Müessesesi.

- Mustafa Kemal (2011), Arıburnu Muharebeleri Raporu, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Mustafa Kemal (2011), Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, Yay. Haz.: Suat Akgül, Hülya Toker, Sema Demirtaş, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Mustafa Kemal (2011), *Ta'lim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*, Atase Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Mustafa Kemal (2016), *Ta'lim Ve Terbiyye Hakkında Emir Ve Program*, Atase Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Mustafa Kemal (2011), *Taktik Meselesinin Çözümü Ve Emirlerin Yazılmasına Dair Öğütleri*, 3. Baskı, Atase Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özlü, Hüsnü (2012), "Atatürk'ün "Ta'lim Ve Terbiye-İ Askeriyye Hakkında Nokta-İ Nazarlar"adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 49, s. 217-240.
- Sanders, Liman Von (2009), Türkiye'de Beş Yıl, Çev.:Eşref Bengi Özbilen, 7. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sunata, İsmail Hakkı (2018), Gelibolu'dan Kafkaslara 1.Dünya Savaşı Anılarım, Yay. Haz.: Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, İstanbul: Sena Ofset.
- Tekşüt, İrfan-Ökse, Necati (2012), Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916), V.Cilt, III. Kitap, Atase Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Terzi, Buğra (2024), "Anafartalar'da Miralay Mustafa Kemal Bey'in İngilizleri Denize Dökme Planı", Anafarta Dergisi, Sayı 24, Sonbahar 2024, s. 50-60
- Tezer, Şükrü (2008), Atatürk'ün Hatıra Defteri, 5. Baskı, Ankara: TTK Yayınları.
- Toker, Hülya (2014), Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla), ATASE Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Tunca, Ayhan, 1905'ten 1930'a "O Yıllar...Olaylar "Ve Edirne'den Gazi Mustafa Kemal Atatürk Geçti, Edirne: Belediye Başkanlığı Yayınları No 19.
- Tunca, Ayhan (2005), 1909, 1913, 1916, 1930 Notları Ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk Edirne'de, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Uyar, Mesut – Erickson, Edward J (2020), Osmanlı Askeri Tarihi, 3.Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Volkan, Vamık D.-Itzkowitz, Norman (2008), Ölümsüz Atatürk Yaşamı Ve İç Dünyası, 5. Basım, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yıldırım, İbrahim (2016), "Çanakkale Muharebelerinde Zayıf ve Zehirli-Boğucu Gaz Kullanılması", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, 2016, s. 261-275.